

УДК: 371.3::316:[616.98:578.834”2020”

004::[371.212:373.51(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен 3/6/2024

Прихваћен 10/6/2024

doi:10.5937/metpra27-51381

Невена Г. Јаковљевић¹

Универзитет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

СТАВОВИ УЧЕНИКА СРЕДЊИХ СТРУЧНИХ ШКОЛА У СРБИЈИ О УПОТРЕБИ ДИГИТАЛНИХ ТЕХНОЛОГИЈА ПРИЛИКОМ ИЗВОЂЕЊА ХИТНЕ НАСТАВЕ НА ДАЉИНУ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 ИЗ ПРЕДМЕТА СОЦИОЛОГИЈА

Резиме: Целокупни образовни систем је, у тренутку избијања пандемије ковида 19 био пред великим изазовом. Почетак пандемије изазвао је, између осталог, затварање свих образовних институција, а након тога настава се одвијала искључиво у онлајн варијанти, потом и хибридно, односно комбинованом методом (онлајн/уживо). Зато се оправдано поставља питање како су се сви учесници васпитно-образовног процеса снашли у новим улогама. Циљ овог рада јесте да се утврди које ресурсе су наставници користили у настави, како су се ученици прилагодили оваквом типу наставе и какви су ставови ученика у погледу тога које су предности или мане онлајн, односно хибридне наставе. Метода која је коришћена у овом истраживању јесте испитивање, техника онлајн анкете, која је спроведена над ученицима трећег и четвртог разреда средњих стручних школа у Републици Србији, на узорку од 586 ученика, у другој половини маја и првој половини јуна 2022. године. Истраживање је обухватало шири контекст извођења наставе

¹ nevenanastic2@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-4781-8929>

у средњим стручним школама током пандемије ковида 19, а анкетирани су ученици који су у време пандемије слушали наставу из предмета Социологија. Резултати који ће бити изложени односе се на податке о томе који су онлајн алати у настави и информационо-комуникационе технологије (ИКТ) најкоришћенији за извођење наставе Социологије, као и на исказе ученика о томе које су предности односно недостаци хитне наставе на даљину када се ради о предмету Социологија у средњим школама.

Кључне речи: пандемија ковида 19, хитна настава на даљину, настава из предмета Социологија, средње школе, Србија

УВОД

Иако су Маркса и Енгелса оптуживали за крути економски детерминизам, такав закључак је погрешан. То се види из Енгелсовог писма Штаркенбургу: „Политички, правни, филозофски, верски, књижевни, уметнички итд. развитак почива на економском. Али сви они реагују и један на другог и економску основу. Није тако да је економско стање једини активан узрок, а све остало да је само пасивна последица. Не, него постоји узајамно дејство на основи економске нужности, која се у последњој инстанци увек пробије“ (Marx & Engels, 1960, str. 50). Сведоци смо тога да се ова Енгелсова изјава о узајамној повезаности свих делова друштва може применити и на пандемију ковида 19, односно њен утицај на економију и образовање и, наравно друге, заправо све аспекте друштва. Последице су могле бити катастрофалне, што се лако може уочити у економском сектору – нпр. на самом почетку пандемије 2019. забележен је благи пад БДП у односу на раније године, па је БДП у свету 2019. био 2,8%, а пад се наставио и 2020. на чак –2,8, након чега следи опоравак економије (International Monetary Fund, 2024). Последице су уследиле и у свим другим аспектима друштва, и све су међусобно условљене, тако да су ограниченост кретања и затварање имали каскадни ефекат. Што се тиче образовања током пандемије, промена која је уследила била је шок за све учеснике наставног процеса. „Презлазак на онлајн наставу се одвија хаотично“, децидан је у свом увиду Мануел Кастелс (Castells, 2022, str. 120).

Циљ рада јесте да се утврди које и какве су све ресурсе наставници користили током организовања и извођења наставе из предмета Социологија у средњим школама у Србији у време пандемије ковида 19, као и то како су се ученици прилагодили оваквом типу наставе и које су то предности и мане онлајн, односно хибридне наставе, према ставовима ученика. Ивковић је још одавно писао о томе да су у настави у употреби „диафилмови, филмови, телевизијске емисије и радио-емисије“ (Ivković, 2010, str. 129). Овде би требало још додати да се настава данас заснива, поред већ поменутог, и на примени друштвених мрежа и уопште интернета (Arsenijević & Andevski, 2022; Županec, Lazarević, Pribičević, 2022; Milutinović & Mandić, 2022; Mandić, 2003; Tanasijević & Janković, 2021; Vilotijević, 2016). Дакле, електронски масовни медији (телевизија и радио, пре свих, потом филм) и мултимедији (лаптопови, паметни мобилни те-

лефони, таблети и десктоп рачунари) јесу основна средства која су се користила за извођење наставе на даљину у хитним ситуацијама.

У првој од истраживаних школских година 2019/2020, читаво друго полугодиште наставе се одвијала онлајн, а у наредној 2020/2021. школској години – хибридно. Такође, током трајања пандемије хитна настава на даљину остваривала се коришћењем бројних интернет алата и програма, који су обезбедили подршку електронском учењу. Мандић учење на даљину одређује као „образовање које се одвија када су наставник и ученици физички одвојени великим растојањем и када се за премошћавање овог јаза користи технологија (тј. говор, видео, подаци и штампа), често у складу са комуникацијом лицем у лице“ (Mandić, 2003, str. 3).² Након нашег суочавања са овим видом наставе, који се масовно догодио у условима ширења заразне болести, што је важна чињеница и за формирање ставова о оваквој настави, јавила се потреба за дубљим истраживањем начина извођења хитне наставе на даљину, као и тога на које начине и уз употребу којих ИКТ ресурса и алата су наставници изводили наставу, а у нашем истраживању специфично средњошколску наставу из предмета Социологија.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

Сектор ИКТ се веома брзо развија деценијама уназад, у прилог томе говоре подаци истраживања ОЕЦД у којима се наводи да је ИКТ сектор „растао у просеку за 6,3% између 2013. и 2023, око три пута брже од укупне привреде у 27 анализираних земаља ОЕЦД-а“ (OECD Digital Economy Outlook, 2024). Даље се наводи да је овај сектор задржао добар раст током 2023. са просечном стопом од 7,6%, при чему утиче на промене широм друштва, између осталог, и у образовном сектору. ИКТ имају потенцијал, а посебно након ситуације са пандемијом, да потпуно измене традиционални образовни сектор и да у великој мери утичу на начин извођења наставе (Jakovljević, 2022). „Да би се преживело и успело у тој економији базираној на знању, сутрашњи грађани морају бити опремљени компетенцијама за 21. век а оне су различите од компетенција у 20. веку, пре свега због појаве веома софистицираних ИКТ-ија“ (Pešikan, 2016, str. 32). Образовање има потребу, али и потенцијал за примену ИКТ у настави, посебно зато што су данашње генерације такорећи рођене са интернетом. Како наводе Голијанин и сар.: „Генерација Z је генерација која је рођена у периоду када је интернет почео да се развија. За разлику од других старосних група, они не знају за време без интернета“ (Golijanin, Miljković, Alčaković *et al.*, 2014, str. 506). Тако да би ове генерације, које су сада у школама, биле у ситуацији да лакше прихвате новине у настави, што ће се касније видети и из резултата истраживања.

Свакако, потребно је истаћи и то да је развој ИКТ далеко испред предвиђених курикулама, па и самог образовног процеса што отежава да се добро разуме настава у онлајн окружењу и зато је неопходно да се уради више обимнијих истраживања о томе како уклопити наставнике, ученике и модерну технологију у наставу. Ово би подразумевало да употреба ИКТ буде кључни фактор у процесу учења који ће посредовати између наставника и ученика. Пренски

² За кратак преглед развоја наставе на даљину у свету и код нас в. Šuvaković, Nikolić, Petrović, 2022, str. 244–252.

говори о томе да је „језик наставе застарео и неприлагођен новом језику савремених генерација, које карактерише брзо примање информација, то што могу паралелно да раде више ствари (*multi-tasking*), више воле да прво виде графички приказ па текст него обрнуто...“ (Prensky према Pešikan, 2016, str. 36). Да би се то догодило, наставници данас морају активно укључити ИКТ у наставу (при чему се мисли на коришћење видео-лекција, многобројних апликација за учење које су данас доступне, онлајн материјале итд.). Потребно је осмислити начин на који ће се настава одвијати, начин на који ће се код ученика подстицати развој креативности и иновативности, а све с циљем остваривања циљева часа и планираних исхода наставе и обезбеђења окружења које стимулише ученика на рад. Уз све то, треба узети у обзир да је и сам појам коришћења ИКТ у настави, па и средства ИКТ у настави већ превазиђен и да се данас у наставу и истраживања, у земљама које у томе предњаче (Кина, САД, Русија, неке државе ЕУ) већ уводи вештачка интелигенција (AI), уз чију помоћ се одвија наставни процес, а у будућности можда и васпитни (в. Kisinger, Shmit, Huttenlocher, 2022, str. 116–118). Човечанство се брже мења него што су то образовни системи у стању да испрате.

Ипак, треба имати на уму то да се, иако су генерално данашње генерације дигитално писменије, као проблем јавља њихово прилагођавање хитној настави на даљину. Ученици јесу навикли на технологије, али ипак је неопходан онај аспект који ће их мотивисати на сарадњу. Сам прелазак на хитну наставу на даљину јесте био изазов и за наставнике, али првенствено за ученике, зато што су они код традиционалног извођења наставе већ навикнути на одређени ритам и везани су за одређени простор и време, па саме те промене које су се десиле, а где се ученицима оставља могућност када ће да прегледају одређене наставне материјале, или праћење наставе путем видео-конференција или чета не даје ону врсту интеракције која се дешава спонтано, и напросто ремети концентрацију и интеракцију која постоји у реалном простору и времену. Ово нарочито треба узети у обзир када је у питању средњошколска настава Социологије, с обзиром на то да се ради о науци чији наставни приступ захтева примену дијалошког и дискусионог метода и развој критичког мишљења према друштвеним феноменима.

Хитна настава на даљину подразумева наставу која се одвија у кризним временима, као што је то био случај са пандемијом ковида 19, али се може реализовати не само у случају вируса већ и великих елементарних непогода и подручја погођених ратом и подразумева значајне промене у начину одвијања наставе. Такође, овај вид наставе на даљину одвија се принудно, не остављајући могућност да се актери наставе (наставници и ученици) припреме за такав вид наставе, нити су предметни силабуси прилагођени таквој настави. Дакле, не као код наставе на даљину на коју се учесници одлучују самостално, те за коју очигледно имају могућности. „Ученици су одједном морали да усмеравају и регулишу сопствено учење и да постану паметни у дигиталном смислу; просветни радници морали су да пређу на онлајн наставу преко ноћи без обзира на ниво удобности, познавање и обуку дигиталне педагогије, а родитељи су морали да се преобразе у двоструке улоге као родитељи-едукатори“ (Bozkurt & Sharma, 2020, str. 3).

У литератури се као предности хитне наставе на даљину за време пандемије ковида 19 истичу пре свега:

- безбедност учесника наставног процеса (Cvijetić, Marić, Beljanski, 2022, str. 7);
- уштеда времена и новца (Radovanović, Tomić, Vasojević, 2022; Vidosavljević, 2022; Doroslovački, Kolaković *et al.*, 2021);
- доступност наставних материјала (Vidosavljević, 2022; Doroslovački *et al.*, 2021);
- укљученост ученика у наставни процес (Radovanović *et al.*, 2022; Doroslovački *et al.*, 2021).

Са друге стране, када је реч о манама и недостацима, у литератури се у највећој мери издвајају:

- недостатак дигиталних компетенција (Cvijetić *et al.*, 2022; Radovanović *et al.*, 2022);
- немогућност наставника да испрате рад свих ученика, јако тешко оцењивање (Ђорђевић, Cvijetić, Damjanović, 2021);
- слабија је комуникација и мотивација наставника и ученика да учествују у оваквом типу наставе (Cvijetić *et al.*, 2022);
- објашњење одређених наставних јединица веома је тешко или немогуће (Ristivojević, 2021; Milenković, Aleksić, Saković, 2022);
- оптерећење наставника је превелико (Cvijetić *et al.*, 2022; Radovanović *et al.*, 2022).

Из угла проучавања хитне наставе на даљину из средњошколског предмета Социологија, можемо да констатујемо да до изражаја долазе и неке од предности и неки од недостатака, што је у складу са специфичностима наставног предмета.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Са сврхом постављеног циља рада, биће изложен део резултата истраживања које је спроведено ради израде докторске дисертације. Метода која је коришћена у истраживању за прикупљање података јесте испитивање са техником анкета, коришћењем Гугл упитника, а спроведена је међу ученицима трећег и четвртог разреда у средњим стручним школама који су у време пандемије имали наставу из предмета Социологија. Анкетирано је 586 ученика у другој половини маја и првој половини јуна 2022. године. Тип узорка је био грудваст. Истраживање је обухватало шири контекст извођења наставе Социологије у средњим стручним школама за време пандемије ковида 19, а у раду ће бити изложен један његов део и то: на које су предности и мане ученици указали и који ИКТ ресурси су најчешће коришћени за извођење наставе Социологије према исказима ученика.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Иако традиционалну наставу карактерише настава у учионицама уз извођење наставе где је наставник онај који усмено и фронтално преноси информације ученицима уз евентуално повремено коришћење мултимедијалних средстава, наставни процес у пандемијским условима није било могуће замислити без информационо-комуникационих технологија, заснованих

на телевизији и интернету (у случају наставе Социологије – интернету), зато што су интереси здравствене безбедности ученика и других учесника образовно-васпитног процеса налагали елиминисање физичког контакта. Хитна настава на даљину је омогућавала задовољење тог основног захтева, уз коришћење савремених ИКТ. Зато што су оне једна од основних карактеристика хитне наставе на даљину, која је била основни и једини могући начин на који је било могуће спровести наставу, па и наставу Социологије у истраживаном периоду. Навикнути на традиционалну наставу, сви учесници образовно-васпитног процеса нашли су се у проблему када се прешло на хитно извођење наставе на даљину, па се као проблем поставља прелазак с традиционалне наставе на хитну наставу на даљину и сналажење учесника у том процесу.

У истраживању које смо спровели требало је да ученици наведу три предности онлајн наставе Социологије у односу на класичан начин извођења наставе и показало се да се издвајају следеће предности.

Као што се може уочити на Графикону 1, највећи број испитаних ученика од укупно 586, који су могли да наведу максимално до три уочене предности, одговорио је да је предност онлајн наставе у томе што време проводе код куће где је лакше учити па је самим тим и онлајн настава боља. Такође, било је испитаника који су навели само једну предност или две предности онлајн наставе, или их уопште нису навели, тако да у збиру имамо 342 одговора на ово питање. Овде је потребно истаћи да је питање било отвореног типа и није било обавезно, тако да су ученици имали могућност да на њега одговоре али и да прескоче ово питање ако сматрају да није било предности.

Када је реч о недостацима, ученици су као и код предности имали да одговоре на питање да наведу до три недостатка онлајн наставе Социологије у односу на наставу која се одвијала у учионицама (Графикон 2).

Што се тиче ставова ученика о недостацима онлајн наставе Социологије у односу на класичан начин држања наставе, они посебно истичу лош интернет и техничке проблеме (скоро 1/4), незаинтересованост, мањак концентрације и мањак мотивације (приближно 1/5), као и отежану међусобну комуникацију. Питање је било отвореног типа и није било обавезно, тако да су ученици имали могућност да на њега одговоре али и да прескоче ово питање ако сматрају да није било мана. Добијено је 599 одговора од укупно 586 ученика који је требало да наведу до три недостатка, што указује на то да је просечно сваки ученик уочио бар по један недостатак оваквог вида наставе Социологије.

На питање које ИТ ресурсе су ученици највише користили током извођења наставе онлајн, при чему су ученици имали могућност да одаберу више одговора, одговорило је 586 ученика и резултати су приложени у Табели 1.

Код овог питања ученицима је остављена могућност да изаберу више одговора, па су се из истог разлога сви испитаници изјаснили да су у највећој мери користили аудио и видео записе, Zoom, Viber, презентације преко мејла и друштвене мреже.

Такође, резултати нашег истраживања показали су да су, од уређаја уз помоћ којих су приступали настави Социологије, ученици средњих школа готово равномерно користили лаптоп и мобилни телефон (78,82% у збиру), ређе таблет и, изузетно, десктоп (Табела 2).

Ово питање је конципирано тако да је испитаницима остављена могућност да уколико нису користили ништа од понуђених уређаја, оставе непопуњено поље, зато што је у пракси било таквих случајева где су ученици који немају техничких могућности, и који живе у забаченим крајевима без интернета и паметних мобилних телефона, одлазили у школу по штампане материјале (Табела 3).

Из Табеле 3 јасно се види да је највећи број ученика користио свој уређај, да је изванредан број ученика добио од школе уређај на коришћење, а да је најмањи број ученика користио позајмљени уређај. Ипак, треба уочити да више од 1/4 ученика (26,62%) није поседовало сопствени уређај за праћење онлајн наставе Социологије, што је важан индикатор њиховог социјалног статуса, али и индикатор могућности успешног спровођења овог вида наставе на даљину.

ДИСКУСИЈА

Иако се већина учесника наставног процеса снашла у новој улози, пандемија је продубила већ постојећи јаз који постоји између социоекономских група, па поједини учесници нису имали приступ рачунарима, интернету, паметним телефонима, па самим тим ни онлајн настави. Данас више него икада традиционална настава је подвргнута променама, и упркос свим њеним недостацима према резултатима нашег истраживања показала се као боље конципирана од онлајн наставе у хитним ситуацијама. Ове промене су се посебно одразиле у погледу развоја ИКТ сектора који се и до сада веома брзо развијао, а са актуелном пандемијом доживео је развојни бум у свету.

Информационо-комуникационе технологије имају велики значај у друштву и то на светском нивоу, при чему олакшавају животе оних који их користе. То је само један од разлога због којих их треба у већој мери користити и прилагодити се новонасталим условима. Пандемија ковида 19 доказала нам је да традиционални образовни систем у Србији није био припремљен за новонасталу ситуацију. Један део наставника није имао адекватне компетенције, поједине школе нису биле технички довољно опремљене (Stanković, 2012; Arsić & Zaporožac, 2021; Oslzewska, 2020; Bogdanović, 2012). Ипак, у свем том хаосу изазваном пандемијом, релативно брзо се ситуација поправљала, организоване су обуке, уведен је интернет, локалне самоуправе су школама обезбедиле додатне рачунаре, школе су деци која нису имала услове обезбедиле телефоне и интернет како би могла да прате наставу. На основу изложених резултата ово се јавило као један од великих проблема с којим су се школе првобитно суочиле, јер како су резул-

тати истраживања над ученицима показали, чак 26,62% ученика није поседовало свој уређај да прати наставу онлајн, тако да је све то било потребно прибавити у рекордном року, како би се ученицима осигурало да прате наставу.

Са друге стране, кроз истраживање литературе уочава се и да су наставници пре почетка пандемије недовољно пратили технолошка достигнућа и слабије их користили у настави (Žuvela, 2024; Jovanović & Dimitrijević, 2020; Stojanović, 2020). То се, између осталог, може уочити и из анкете коју је спровео Завод за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ). Резултати су показали да је за 54,9% наставника њихово прво искуство са реализацијом образовно-васпитног процеса путем учења на даљину било током пандемије ковида 19, односно 34% наставника изјављује да имају врло ограничено искуство с реализацијом оваквог типа наставе (ZUOV, 2020). Ови резултати само потврђују наш став да је основни проблем, поред тога што наставници нису пратили технолошка достигнућа, и то што школе нису технички довољно опремљене. Међутим, како би се ојачале дигиталне компетенције за време трајања пандемије ковида 19, ЗУОВ је „већ првог дана ванредног стања на свом сајту оформио страницу за подршку наставном особљу кроз упутства за различите алате учења на даљину“ (Stojanović, 2020, str. 131). Та страница је за првих месец дана постојања посећена 109.000 пута. Ово ипак указује на одређену дозу способности прилагођавања образовног система Србије.

Када је реч о разноврсности коришћења ИТ ресурса у онлајн настави Социологије, показало се да су ученици у највећој мери користили различите платформе за учење и то у подједнакој мери следеће: аудио и видео записе, Zoom, Viber, презентације преко мејла и друштвене мреже, у нешто мањој мери Microsoft times и значајно мање Edmodo, Moodle и Kahoot. Неке од понуђених платформи анкетирани ученици уопште нису користили, а то су: Skype, Whatsapp и Intelligent classroom. Ако се осврнемо на то које су платформе најчешће коришћене у настави Социологије за време пандемије ковида 19 (Viber и друштвене мреже), онда не чуде резултати у вези са коришћењем уређаја путем којих су ученици приступали настави социологије, а који су показали да су ученици највише користили лаптоп и мобилни телефон. Исто тако треба уочити да, ако узмемо исказе ученика, најкоришћеније јесу оне платформе које не омогућавају, изузев Zoom-а, повратну комуникацију у реалном времену, нити су уопште намењене за дискусију, већ за слање релативно кратких (Viber) или дужих порука (мејл, неке друге друштвене мреже), презентација, линк адреса са којих нешто треба да се прочита и слично.

У односу на резултате које смо добили, резултати истраживања које је спровео ЗУОВ међу наставницима знатно се разликују. Према резултатима истраживања ЗУОВ-а, наставници су се у највећој мери служили системима за управљање учењем као што је Google classroom, за које ученици наводе да их нису користили, потом Edmodo и то 33,4%, док је у нашем истраживању тај удео коришћења 28,16%. Ако даље упоредимо, у нашем истраживању међу ученицима показало се да су сви користили Viber у настави Социологије, док су наставници укупно, према ЗУОВ-у, Viber користили у 37,5% случајева. Значајна разлика показала се и приликом коришћења апликације Zoom, где се у истраживању ЗУОВ-а показало да је само 2% наставника користило Zoom, док је према нашем истраживању та апликација коришћена у 100% случаје-

ва. Такође, значајна разлика је у коришћењу презентација које су наставници слали ученицима преко мејла и то према ЗУОВ-у 13,8%, а према нашим резултатима над ученицима који су похађали наставу Социологије онлајн тај проценат коришћења је 100%. Овде се уочава да постоји значајна разлика у исказима ученика и наставника о коришћењу ИТ ресурса у настави. Она се, делимично, може објаснити тиме да су у нашем истраживању ученици испитивани само у вези са наставом Социологије, док је ЗУОВ својим истраживањем обухватио наставнике без обзира на предмет који држе. Сем тога, имајући у виду карактеристике предмета, логично је да су се наставници Социологије опредељивали за Zoom платформу која технички омогућује и дискусију, при чему на основу одговора ученика (Табела 1) готово извесно можемо закључити да нису само њу користили, већ и неке друге платформе и апликације, с мањим могућностима за специфично извођење наставе Социологије.

Упркос свим разликама које постоје у исказима наставника и ученика, потребно је истаћи да је ово спровођење хитне наставе на даљину дало задовољавајуће резултате, без обзира на све уочене предности и недостатке. Према резултатима нашег истраживања о предностима онлајн наставе социологије, у односу на класичан вид наставе посебно се издваја следеће: да је онлајн настава боља и да је зато лакше учити онлајн, затим то што време проводе код куће и имају више слободног времена (Графикон 1). Било је и таквих одговора где су ученици као предност навели могућност преписивања, затим то што наставник нема могућност да провери да ли су на часу сваког тренутка, што указује на то да увек има оних који желе да преваре систем. Интересантно је да ученици не истичу као предност овог вида наставе сопствену здравствену безбедност, због које се и прешло на извођење хитне наставе на даљину. Само можемо да претпоставимо да је подразумевају.

Када је реч о недостацима онлајн наставе Социологије у односу на класичан вид извођења наставе, ученици посебно истичу лош интернет и техничке проблеме, незаинтересованост, мањак концентрације и мотивације, као и отежану међусобну комуникацију (Графикон 2). Као недостаци се, такође, наводе и лош квалитет наставе, стрес, преписивање и др. Такође, испитујући ставове ученика о овом облику наставе показало се да је „56% испитаника одговорило да је онлајн учење лошије и да се ништа не може научити“ (Јаковљевић, 2023, стр. 187). Овде такође треба истаћи и одређене недостатке које наши испитаници нису уочили или бар не у довољној мери, а веома су важни за образовно-васпитни процес. То је мањак социјалних односа што доводи до депресије, осећаја искључености из заједнице, такође је и васпитна улога школе у потпуности занемарена и пребачена на родитеље и друге законске заступнике, на шта указују бројни истраживачи (Свијетић *et al.*, 2022; Радовановић *et al.*, 2022; Станкић, Сöldић-Алексић, Зећевић, 2020).

ЗАКЉУЧАК

У истраживаном периоду учесници образовног процеса морали су се прилагодити новонасталим условима пандемије ковида 19 у којима је обезбеђено да се настава одвија на најбезбеднији могући начин по све учеснике, а кроз употребу савремених технологија. Наставници су у односу на традиционалну наставу морали да комуницирају са ученицима путем бројних платформи које су им бесплатно биле на располагању, а како је наше истраживање над ученицима који су похађали наставу Социологије онлајн показало, у 100% случајева користили су аудио и видео записе, Zoom, Viber, презентације које су им наставници слали преко мејла и друштвене мреже. У нешто мањој мери користили су Microsoft Teams и значајно мање Edmodo, Moodle и Kahoot. Такође, све ове онлајн ресурсе користили су у највећој мери преко лаптопа и мобилног телефона, у нешто мањој мери преко таблета, а тек неколицина служила се десктоп рачунаром.

Имајући у виду да је циљ овог истраживања био оријентисан ка томе да се истраже предности и мане онлајн односно хибридне наставе Социологије, неопходно је рећи да се као предности истичу: да је онлајн настава боља и да је зато лакше учити онлајн, затим то што време проводе код куће и стога имају више слободног времена, што указује на боље усклађивање школских и личних обавеза. Ипак, с друге стране, ако узмемо у обзир да је остављена могућност ученицима да не одговоре на питање а добили смо само 342 одговора од 586 ученика, можемо да закључимо и да велики број ученика није уочио ниједну предност хитне онлајн наставе Социологије током пандемије.

Иако онлајн настава Социологије која се одвијала у хитним ситуацијама пружа много флексибилности у настави, не смеју се занемарити изазови и недостаци који је прате, а према резултатима нашег истраживања, било их је. Недостаци који се издвајају у највећем броју јесу технички проблеми и лош интернет, недостатак мотивације, концентрације и незаинтересованост, лоша међусобна комуникација. Последице идентификованих недостатака могу имати значајан утицај на учење, као што су незадовољавајући резултати и смањена ефикасност, али и имати дугорочне последице по развој ученика и њихову мотивацију за рад у будућности.

Дакле, онлајн образовање спроведено за време пандемије „убија“ ноту формалности и реда која постоји у традиционалном образовању и доводи до мањка мотивације и концентрације за учење и обављање редовних активности ученика. Овде заправо треба истаћи да иако ученици имају склоност ка употреби дигиталних технологија, они морају изнаћи начине како да организују своје време, морају пронаћи мотивацију за рад у онлајн окружењу. Неопходно је да активно сарађују са вршњацима у решавању задате проблематике и задатака, како би их то онлајн окружење мотивисало за рад и даље развијање њихових вештина и способности. Важно је да се не осете усамљени и остављени да се сами сналазе у виртуелном свету.

Литература

- Arsić, Z. M. & Zaporožac, I. Z. (2021). Characteristic problems in the application of modern educational technology in teaching: the possibility of overcoming them. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini* LI (4) 351–365. DOI:10.5937/ZRFFP51-34233. [In Serbian]
- Arsenijević, J. M. & Andevski, M. J. (2022). University online teaching during the corona virus pandemic in relation to the field of education. *Inovacije u nastavi* 35(3), 106–119. DOI: 10.5937/inovacije2203106A. [In Serbian]
- Bogdanović, M. (2012). Learning and modern information and communication technology. E. N. Potonjak (ed.), *Godišnjak Srpske Akademije obrazovanja sa Međunarodnog naučnog skupa Obrazovne inovacije u informacionom društvu*. Belgrade: Serbian Academy of Sciences. 219–230 Available at: http://www.sao.org.rs/documents/2012/Skup_u_Uzicu/16%20I%20MILENA%20BOGDANOVIC%20SAO.pdf. [In Serbian]
- Bozkurt, A. & Sharma, R. C. (2020). Education in normal, new normal, and next normal: Observations from the past, insights from the present and projections for the future. *Asian Journal of Distance Education*, 15(2), i-x. Available at: <http://www.asianjde.com/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/512>
- Vidosavljević, M. M. (2022). Teachers experiences in relation to online teaching/learning during the Covid-19 pandemic. *Baština*, 56, 435–449. <https://doi.org/10.5937/bastina32-36185>. [In Serbian]
- Vilotijević, M. (2016). Theoretical understandings and models of it developing teaching. *Naša škola*. 2016 (1–2) 7–22 Available at: https://www.researchgate.net/publication/313259465_TEORIJSKA_SHVATANA_I_MODELI_INFORMATICKO-RAZVIJAJUCE_NASTAVE. [In Serbian]
- Doroslovački, R., Kolaković, S., Stefanović, D., Dumnić, B, Kupusinac, A. (2021). Motivating students to attend online classes and mastery of the teaching material in a pandemic. XXVII skup *Trendovi razvoja: On-line nastava na univerzitetima*, Novi Sad, 15–18. 02. 2021. Available at: http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2021/radovi/UP1/UP1.2.pdf. [In Serbian]
- Đorđić, D. M., Cvijetić, M. M., Damjanović, P. D. (2021). Experiences of teachers and teachers during distance learning due to the corona virus (Covid-19) pandemic. *Inovacije u nastavi*, 34(2), 86–103. Available at: <https://doi.org/10.5937/inovacije2102086D>. [In Serbian]
- Žuvela, T. (2024). The use of modern information and communication systems in education. *Zbornik radova Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu*, 39(01), 117–120. <https://doi.org/10.24867/25OI02Zuvela>. [In Serbian]
- Županec, V. S., Lazarević, T. D. & Pribičević, T. Z. (2022). Classes supported by digital technologies: The application of the blog as a virtual tool in biology teaching. *Inovacije u nastavi*, 35(3), 120–133. <https://doi.org/10.5937/inovacije2203120Z>. [In Serbian]
- ZUOV. (2020). Survey results: what 15,000 educators think about the realization of the educational process through distance learning. Available at: <https://zuov.gov.rs/rezultati-ankete-sta-15-000-prosvetnih-radnika-misli-o-ostvarivanju-obrazovno-vaspitnog-procesa-putem-ucenja-na-daljinu/>. [In Serbian]

- Ivković, M. (2010). *Sociology teaching methodology*. Niš: Faculty of Philosophy, University of Niš. [In Serbian]
- International Monetary Fund. (2024). Real GDP growth. Preuzeto dana: Downloaded on 18. 2. 2024: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- Jakovljević, N. (2022). Education development strategy in the Republic of Serbia until 2030 in a comparative perspective of international documents. *Metodička teorija i praksa* 25(2), 243–259. DOI: 10.5937/metpra2202243J
- Jakovljević, N. (2023). Attitudes of secondary vocational school students on the teaching of sociology during the covid-19 pandemic. In S. Miladinović, A. Vuković (eds) *In Honor of Professor Đorđe Tasić: Life, Works and Echoes* (182–193). https://doi.org/10.18485/ssd_tasic.2023.ch12
- Jovanović, M., Dimitrijević, D. (2020). Barriers to implementation of distance learning during the COVID-19 outbreak: Teacher perspective. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 53(1), 7–66 <https://doi.org/10.2298/ZIPI2101007J>. [In Serbian]
- Kastels, M. (2022). *Breaking off: The crisis of liberal democracy*. Beograd: CLIO. [In Serbian]
- Kisinger, H. A., Shmit, E., Huttenlocher D. (2022). *The Age of A.I. And Oure Human Future*, Serbian Edition. Beograd: Klub plus. [In Serbian]
- Mandić, D. (2003). Distance education. URL: https://www.academia.edu/7132774/dr_Danimir_Mandi%C4%87_OBRAZOVANJE_NA_DALJINU. [In Serbian]
- Marx, K. & Engels, F. (1960). *Letters on historical materialism*. Kultura, Belgrade. [In Serbian]
- Milenković, A., Aleksić, S., Saković, A. (2022). Differences in the Attitudes of Mathematics Teachers and of Students towards Online Mathematics Instruction. *Nastava i vaspitanje*. 71(3), 363–383. <https://doi.org/10.5937/nasvas2203363M>. [In Serbian]
- Milutinović, V., Mandić, D. (2022). Predicting Teachers' Acceptance to Use Computers at Traditional and Innovative Levels in Teaching Mathematics in Serbia. *Inovacije u nastavi* XXXV/2, 71–88. DOI: 10.5937/inovacije2202071M. [In Serbian]
- OECD Digital Economy Outlook, (2024). *Growth of digital economy outperforms overall growth across OECD*. Downloaded on: 21. 5. 2024. <https://www.oecd.org/newsroom/growth-of-digital-economy-outperforms-overall-growth-across-oecd.htm>
- Olszewska, K. (2020). The effectiveness of online learning in the era of the SARS-CoV-2 pandemic on the example of students of Polish universities. *World Scientific News*, 148, 108–121.
- Pešikan, A. (2016). Most common misconceptions about informational communication technologies in education. *Nastava i vaspitanje*, 65(1), 31–46 doi: 10.5937/nasvas1601031P. [In Serbian]
- Radeka, I. (1997). Education at the crossroads. *Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*. 36(13) 249–257 DOI:10.15291/radovifpsp.2659
- Radovanović, N., Tomić, B., Vasojević, N. (2022). Advantages and disadvantages of online teaching with reference to religious education. *Vizantijsko-slovenska čtenija*, 5, 247–254. Center for Byzantine-Slavic Studies, University of Niš. Available at: <https://rimsi.imsi.bg.ac.rs/handle/123456789/1648>. [In Serbian]

- Ristivojević, A. (2021). Realisation of online musical instrument instruction during the COVID-19 pandemic: Perspectives of music school teachers. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 53(2) 309–331. <https://doi.org/10.2298/ZIPI2102309R>. [In Serbian]
- Stankić, R., Soldić Aleksić, J., Zečević, A. (2020). The role of distance learning during the COVID-19 Pandemic. *Novi Ekonomist*, 14(1), 18–25 DOI: 10.7251/NOESR2027018S. [In Serbian]
- Stanković, Z. (2012). The educational technology – the need and the necessity for contemporary university education. In B. Dimitrijević (ed.), *Education and the Contemporary University* (155–164). Niš: Faculty of Philosophy. [In Serbian]
- Stojanović, D. (2020). *Analysis of the implementation of distance learning in Serbia during the COVID 19 virus pandemic*. <http://ebooks.iien.bg.ac.rs/1492/1/7.%20stojanovic.pdf>. [In Serbian]
- Šuvaković, U. V., Nikolić, I. A., Petrović, J. R. (2022). University Classes During The State Of Emergency In Serbia Introduced After The Outbreak Of The COVID–19 Pandemic Crisis: Students' Attitudes. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 54(2): 241–278. <https://doi.org/10.2298/ZIPI2202241S>
- Tanasijević, M. J. & Janković, N. Z. (2021). The new virtual reality: Teachers' and students' perceptions and experience in English language learning and teaching online. *Inovacije u nastavi – časopis za savremenu nastavu*, 34(4), 167–186. <https://doi.org/10.5937/inovacije2104167T> [In Serbian]
- Cvijetić, M. M., Marić, M. R. & Beljanski, M. B. (2022). Prednosti i nedostaci nastave na daljinu iz ugla nastavnika i roditelja. *Inovacije u nastavi – časopis za savremenu nastavu*, 35(2), 1–15. <https://doi.org/10.5937/inovacije2202001C>. [In Serbian]

Nevena G. Jakovljević
University of Priština, in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

ATTITUDES OF SECONDARY VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS IN SERBIA ON THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES WHEN CONDUCTING EMERGENCY DISTANCE TEACHING DURING THE COVID-19 PANDEMIC IN THE SUBJECT OF SOCIOLOGY

Summary: The method used in this research is an online questionnaire, which was conducted among students of the third and fourth grades of secondary vocational schools in the Republic of Serbia, on a sample of 586 students. The research included the broader context of teaching in secondary vocational schools, respectively students who attended sociology classes during the COVID-19 pandemic, and only one part of it is presented in the paper.

In the researched period, the participants of the educational process had to adapt to the new conditions of the COVID-19 pandemic, in which it was ensured that the teaching took place in the safest possible way for all participants, and through the use of modern technologies.

Compared to traditional teaching, teachers had to communicate with students through numerous platforms that were available to them free of charge, and as our research on students who attended sociology classes online showed that in 100% of cases they used audio and video recordings, zoom, viber, presentations that teachers sent to them via e-mail and social networks. While to a lesser extent they used Microsoft Teams and significantly less Edmodo, Moodle and Kahoot. They also used all these online resources to the greatest extent via laptops and mobile phones and to a lesser extent tablets, as well as a few of them via desktop computers.

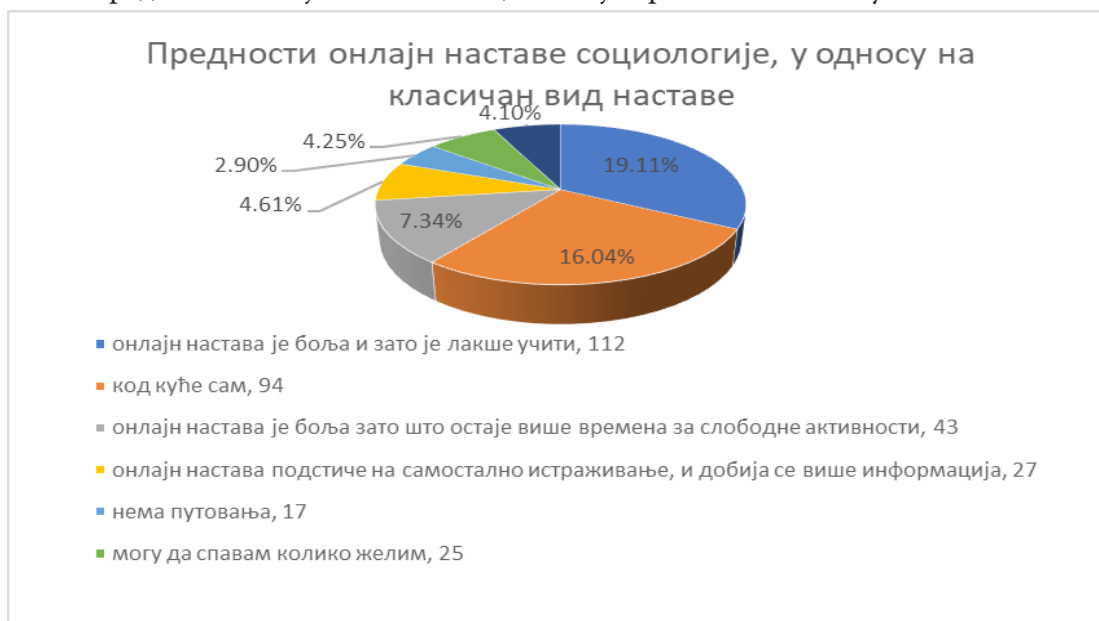
Bearing in mind that the goal of this research was oriented towards investigating the advantages and disadvantages of online or hybrid sociology classes, it is necessary to say that the advantages stand out: that online classes are better and that is why it is easier to learn online, then that the more time they spend at home, and the more free time they have, which indicates a better balance between school and personal obligations. On the other hand, if we take into account that students were given the option not to answer the question if they think that online sociology teaching has no advantages, and we received only 342 answers out of a potential 586 students, we still conclude that a large number of students do not consider online sociology teaching to be taken place during the COVID-19 pandemic satisfactorily.

Although the online teaching of sociology, which took place in emergency situations, provides a lot of flexibility in teaching, the challenges and shortcomings that accompany it should not be overlooked, and according to the results of our research, there were some. The disadvantages that stand out the most are technical problems and bad internet, lack of motivation, concentration and lack of interest, poor mutual communication. The consequences of identified deficiencies can have a significant impact on learning such as unsatisfactory results and reduced efficiency, but also have long-term consequences for the development of students and their motivation to work in the future.

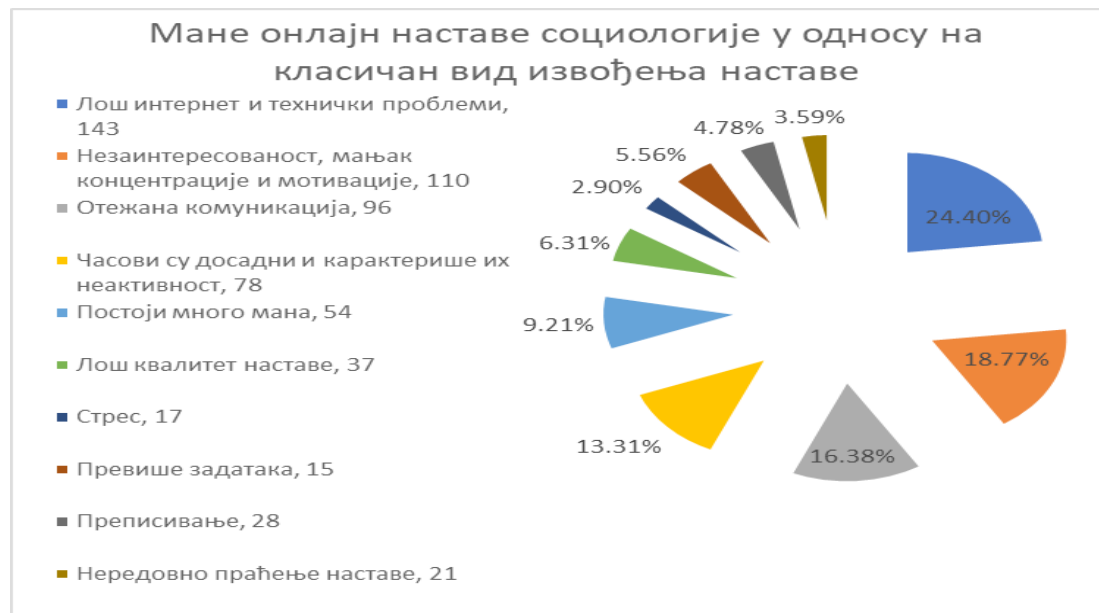
Keywords: emergency distance learning, online teaching, sociology teaching, education, COVID-19 pandemic, Serbia

ПРИЛОГ

Графикон 1. Предности онлајн наставе Социологије према ставовима ученика

Графикон 2. Недостаци онлајн наставе Социологије према ставовима ученика

Табела 1. Које ИТ ресурсе сте користили током извођења наставе Социологије онлајн

	N	MIN	MAX	AS	SD
Moodle	7	1	6	3,58	0,87
Аудио и видео запис	586	2	6	5,01	0,68
Intelligent classroom	/	0	0	0	0
Google meet	244	1	6	4,80	0,60
Kahoot	23	1	6	3,63	0,83
Zoom	586	2	6	5,01	0,68
Microsot times	344	2	6	4,80	0,60
Viber	586	2	6	5,03	0,69
Whatsapp	/	0	0	0	0
Skype	/	0	0	0	0
Edmondo	165	1	6	4,77	0,59
Презентације слате преко мејла	586	2	6	5,03	0,69
Друштвене мреже	586	2	6	5,03	0,69

Табела 2. Шта су ученици користили од уређаја да би пратили онлајн наставу Социологије

Коришћени уређај	N	MIN	MAX	AS	SD
Десктоп	10	1	6	8,82	1,94
Лаптоп	234	2	6	38,52	7,13
Таблет	112	2	6	29,19	6,03
Мобилни телефон	220	2	6	39,60	8,2

Табела 3. Чији је био уређај који сте користили да бисте пратили наставу Социологије онлајн

	N	MIN	MAX	AS	SD
Мој	430	2	6	79,3	63,3
Позајмљен	12	1	6	53,3	78,5
Добијен од школе	144	2	6	71,3	77,2